

Természetvédelem és állattenyésztés

A gyepek természetvédelmi értéke

A gyeptársulások – ökológiai értelemben füves élőhelyek – a hazai védett növény- és állatfajok fennmaradása szempontjából kiemelkedő jelentőségűek. E megállapítás igazolására az 1–3. számú táblázatokban szereplő adatok szolgálnak (Kárpáti 2001):

1. táblázat
Védett és fokozottan védett növényfajok előfordulása gyeptársulásokban

	Teljes fajszám	Gyepekhez kötődők	%
Védett	516	393	76
Fokozottan védett	52	40	77

2. táblázat
A védett és fokozottan védett növények leggyakoribb élőhelyei (A gyakoriság felülről lefelé csökken)

Védett növények leggyakoribb élőhelyei	Fokozottan védett növények leggyakoribb élőhelyei
Láprétek-mocsárrétek	Sziklagyepek
Sziklagyepek	Láprétek-mocsárrétek
Homokpusztai rétek és gyepek	Homokpusztai rétek és gyepek
Lőszpusztai rétek és gyepek	Lőszpusztai rétek és gyepek
Szikespusztai rétek és gyepek	Szikespusztai rétek és gyepek
Hegyi rétek	Pusztafüves lejtők
Pusztafüves lejtők	Sztyepprétek
Sztyepprétek	Sziklafüves lejtők
Sziklafüves lejtők	Hegyi rétek

3. táblázat
Védett és fokozottan védett állatfajok előfordulása gyeptársulásokban

Védettség	Teljes fajszám	Gyepekhez kötődnek	%
Cerintelenek (csigák-izellábúak)			
védett	373	175	47
fokozottan védett			
Hüllők			
védett	15	6	40
fokozottan védett	3	2	67
Madarak			
védett	278	96	35
fokozottan védett	70	42	60
Emlősök			
védett	48	20	42
fokozottan védett	11	5	45

Ha megnézzük, hogy a védett állatfajok közül hány kötődik tápnövényei, búvó- és szaporodóhelye, vagy füves területeken élő zsákmányállatai folytán a különböző gyeptársulásokhoz, az alábbiakat állapíthatjuk meg:

A meggyőző adatsorok indokolják a gyeptársulások természetvédelmi feladatát, hogy a korábbi évszázadok ökológiai örökségként ránk hagyott füves élőhelyeinket fenn kell tartanunk, a gyomosodástól, beerdősödéstől és egyéb negatív hatásoktól meg kell mentenünk.

Fenntartási feladatok

Az EU-csatlakozásig létrehozott 10 nemzeti parkunk a fentiek alapján, alkotmánybírósi döntés és törvényi felhatalmazás útján is azt a

feladatot kapta, hogy a védett és védclenre tervezett területeket – köztük a gyepeket – a termelőszövetkezetek átalakulásának folyamatában állami tulajdonba és saját vagyonezésbe vegye. E folyamat eredményeként máig a nemzeti parki igazgatóságokhoz 163 262 ha gyepek kerültek.

A természetvédelmi szervezeteknek persze nem csak az a feladatuk, hogy a füves élőhelyeket saját kezeléssel fenntartásuk, hanem az EU-csatlakozás nyomán az unió direktívái alapján – madár- és élőhelyvédelmi irányelvek – kötelezően kialakítandó Natura 2000-területeken – amelyek részben nemzeti parki vagyonezésűek, részben más tulajdonosokhoz tartoznak, részben már jogilag védettek, részben pedig a Natura 2000 irányelvek alapján fenntartandók – az is kötelességük, hogy a gyepek, s a hozzájuk kötődő védett élővilág fennmaradását biztosítsák.

Ez utóbbi kétféleképpen lehetséges: saját vagyonezésű területeket a nemzeti park maga kezel, idegen tulajdonú gyepeket a Natura 2000 (2007-től indul) vagy a már folyó Nemzeti Agrár-Környezetvédelmi Program (NAKP) keretében kialakított Érzékeny Természeti terület (ÉTT) támogatási forma keretében tartat fenn kijelölés, pályázatás, ellenőrzés (itt kapcsolódik be a természetvédelem) és a megfelelő gazdasági tevékenység támogatása útján.

A gyeptársulások részben a természetvédelem, részben pedig az agrártámogatások forrásaira épül. A Nemzeti Vidékfejlesztési Tervben (NVT) meghirdetett támogatási rendszerek lehetővé teszik az új típusú gyeptársulási-mezőgazdasági termelés hazai finanszírozását. Ennek az elkövetkező években alapjává válhat az EU országokban már többfelé bevezetett Magas Természeti Értékű Mezőgazdasági Területek (High Nature Value farmland, HNV) hálózata, amely a jogilag már védett (nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület), a Natura 2000, az ÉTT és az Ökológiai hálózat támogatási és fenntartási célú közös lehatárolásából jön létre.

Amennyiben a jelenlegi agrártámogatásokat vesszük figyelembe, a gyepek kezelésében alapvető fontosságúak a területalapú és az állattenyésztési (anyatehén, anyajuh stb.) támogatások. Utóbbiak nem elhanyagolható módon járulnak hozzá a védett füves élőhelyek megőrzéséhez. Természeti védelmi szempontból legjelentősebb gyepterületeink területi kimutatása a 4. táblázatban tekinthető át.

A területkimutatásból adódó tanulságok az alábbiak:

– Igen jelentős (143 173 ha) azoknak a területeknek az aránya, amelyek nem a természetvédelmi intézmények vagyonezésében vannak, de a védett növény- és állatvilág fennmaradása szempontjából nagy jelentőségűek. E gyepek fennmaradása a Natura 2000-program keretében lehetséges.

4. táblázat
A nemzeti parki Igazgatóságok működési területén található védett, illetve Natura 2000 státuszú gyepek

Védett és Natura 2000	ha
Összes védett	256 674
„Csak” Natura 2000 a védelemtől kivül	143 173
Védett + „csak” Natura 2000 összes	399 847
NP Igazgatóságok vagyonkezelésében	163 262
Saját vagyonkezelésű gyepek, amelyek kaszálása, legeltetése szükséges	132 659
Saját vagyonkezelésű gyepek, amelyek kaszálása, legeltetése fölösleges (gazdasági vagy élőhelyvédelmi ukok)	30 603
Természetvédelmi civil szervezetek vagyongazdálkodásában lévő védett vagy Natura 2000 státuszú gyepek	2 075
Olyan gyepek, amelyek más művelési ágban vannak	
kivett mocsár	4 837
kivett vízfás	2 378
kivett állami terület I. (hónvédelmi terület)	5 856
kivett beépítetlen terület (védett beltéri terület esetén)	521
erdő (pl. tisztások)	3 561
nádás	1 815
szántó	3 984
szőlő és gyümölcsös	325
Összesen	23 277
Gyep művelési ágban nyilvántartott területek, amelyek valójában már mások	
szántó (feltört stb.)	2 754
erdő (beerdősült)	2 450
vízás, mocsár, szikes tó	3 885
Összesen	9 089

– Viszonylag pontos területi adatokkal rendelkezünk a nemzeti parki igazgatóságok vagyongazdálkodásában lévő gyepterületekről. Ezek jelentős része csak az állattartásra alapozva tartható fenn, de sok olyan területünk is van (30 603 ha), amelyeket – a későbbiekben ismertetett természetvédelmi-ökológiai indokok alapján – nem vagy csak ritkán kell kezelni. Utóbbival kapcsolatban ki kell hangsúlyoznunk, hogy a védett gyepek egy része mezőgazdasági hasznosításra tulajdonképpen alkalmatlan. Általánosságban pedig elmondható, hogy a termelőszövetkezetektől átvett kaszálók, legelők többsége elhanyagolt, gyomos, elcserjésedett állapotban került a nemzeti parkokhoz, ezért vált szükségessé kezelésük – valójában rekonstrukciójuk – mielőbbi megkezdése.

A művelési ággal kapcsolatos területadatok – bár egy részük csak becsléssel volt megállapítható – rámutatnak a földhivatali nyilvántartások hibáira is. Ezek szerint csak a természetvédelem látókörében lévő gyepek – védett és a Natura 2000 jelentős része, 23 277 ha – nem is gyep művelési ágban van nyilvántartva. De azoknak a területeknek is jelentős a kiterjedése – 9 089 ha – amelyek „papíron” gyepek, valójában pedig már rég felszántották, elárasztották őket, vagy spontán beerdősültek.

Állattenyésztés a nemzeti parkokban

A rendszerváltás előtt számottevő saját kezelt területtel a nemzeti parkok nem rendelkeztek. A '90-es évek második felétől tart az a folyamat, amelyben a hazai természetvédelem jelentős gyepterületek gazdája lett. A fenntartás – természetvédelmi kezelés formája a környezet-

és természetkímélő módon végrehajtott kaszálás, legeltetés, gyeppondozás elsősorban azokon a területeken, ahol ez a legszükségesebb.

A nemzeti parki jellegből adódóan az állattartás alanyai a régi magyar állatfajták, az őshonos marháink, lovak, juhaink. Ezek döntő többsége ma már nem a nemzeti parkok, hanem pl. a Hortobágyi Kht. és a természetvédelmi civil szervezetek vagyongazdálkodásában van, de ha magántulajdonban, akkor is többnyire védett gyepeken legel.

A legeltetésre alapozott állattartás, az extenzív tartástechnológiák alkalmazása – mindennek ökoturisztikai, bioélelmiszer-előállításai és néphagyomány-fenntartási vonzataival – több nemzeti parkunkat elismerten híressé tette. Két nemzeti park – a Hortobágyi NP és a Fertő-Hanság NP – nemzetközi hírnévre tett szert azért, hogy területét az UNESCO világörökségi listára vette, a legértékesebb kultúrtájak közé.

Kiemelkedően értékes állatállománnyal rendelkező természetvédelmi intézmények az alábbiak:

5. táblázat
A nemzeti parki Igazgatóságok és a Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Kht. vagyongazdálkodásában lévő állatállomány (2006. július)

Szarvasmarha (egyed)	Magyar szürke	Magyar tarka	Egyéb (Heck)	Bivaly	
8 hónapnál idősebb anyatehénnek elismert egyed (kvóta)	2 883	63	24	511	
8 hónapnál idősebb kvóta feletti újszö	620	92	25	68	
Tenyészika	77	3	2	20	
Hízóbika + nem minősített tenyész	167	1	5	87	
Ökör és tősz	1 037	5		39	
2006 évi születési újszö	807	26	4	72	
2006 évi születési bikaborjú	780	24	4	81	
Összes	6 371	214	64	878	
Összes szarvasmarha	7 243				
Juh (egyed)	Racka	Cigája	Cikta	Gyimesi	Karakul
Anyajuh	2 548	223	52	49	10
Jerke tojlyó	1 114	113	23		
Kos tojlyó	62	9	2		
Tenyészkos	79	10	1	2	
Ürű	65	45	2		
2006 évi jerke bárány	611	132	27		
2006 évi kos bárány	661	136	26		
Összes	5 140	668	133	51	10
Összes juh	6 002				
Kecske (egyed)					
Anyja					11
Növendék gödölve					7
Növendék gida					1
Tenyészbak					1
Ürű					4
Összes					24
Ló (egyed)	Nóniusz	Magyar sportló	Hucul	Muraközi	Egyéb
Kanca	85	58	64	12	37
Mén	1		7	1	
Herélt	4		2		
Kancacsikó	51	13	26	7	4
Méncsikó	24	17	25	5	3
Összes	165	88	124	25	24
Összes ló	426				
Házi szamár (egyed)					
Tenyészkanca	7				
Tenyészcődör	4				
Növendék kanca	3				
Növendék cődör	3				
Öszvér	2				
Összes szamár	14				

– Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Kht: magyar szürke, bivaly, nóniusz, racka

– Fertő-Hanság NP: magyar szürke, bivaly, racka

– Kiskunsági NP: magyar szürke

– Körös-Maros NP: magyar szürke, bivaly, cigája juh

– Balatoni NP: bivaly

– Aggteleki NP: hucul ló

– Őrségi NP: muraközi ló

– Duna-Dráva NP: cikta juh

A felsoroltakon kívül a nemzeti parkok legelőin magántulajdonosok is tartanak őshonos állatokat. Közülük említésre méltó Szomor Dezső jelentős létszámú és genetikai értékű apajpusztai magyar szürke szarvasmarha állománya.

Az állatállományok fenntartásánál fontos szerepet játszik az anyatehén támogatás. Mivel ez országosan kötött létszámmal indult, nagy gondot jelent az, hogy valódi, legelőn tartott húsmarháink közül egyre több lesz a kvóta feletti. Pedig a gyepre alapozott állattartás nélkül a füves élőhelyek többségét fenntartani nem lehet. Ezért a nemzeti parkok az állatlétszám növelését tűzték célul maguk elé annak érdekében, hogy a saját vagyongazdálkodási területek döntő hányadát maguk kezelhessék szakszerűen.

Összefoglaló

A magyarországi füves élőhelyek biológiai sokféleségük kiemelkedően magas. A védett növények háromnegyede, a védett és fokozottan védett állatok felc kötődik gyeptársulásokhoz. Itt élnek, és szaporodnak, itt szerzik be táplálékukat. A füves élőhelyeket sok tényező veszélyezteteti, különösen a megszüntetés, valamint a beerdősülés, illetve az idegenből származó ún. inváziós növények elszaporodása. A nemzeti parkokhoz került 163 262 ha gyepterületen megkezdődött az élőhelyek rekonstrukciója, különösen jellemző ez a szikes, a homok- és löszpusztákon.

A fentiekben a nemzeti park igazgatóságok vagyongazdálkodásában lévő gyepek területadatait, kiegészítve a jogilag már védett illetve a Natura 2000 program során támogatási rendszerrel fenntartandó gyepek adataival. Bemutattam azt az állatállományt, amely a védett területeken legel. Ismertettem a legfontosabb természetvédelmi gyepekkezelési módokat, a legeltetési, kaszálási, égetési stb. előírásokkal. Felhívtam a figyelmet arra, hogy egyes gyepterületek valójában már nem gyep művelési águak, mert a gyepkezelés elmaradása miatt beerdősödtek. Ugyanakkor jelentékeny azoknak a területeknek is a kiterjedése, ahol nem szükséges a rendszeres kaszálás, legeltetés, legfeljebb csak időnként az elcserjésedés megakadályozása. Utóbbi munkát ösztönzően segítik az EU-csatlakozás után megnyílt támogatási források, amelyek az elkövetkező években a Magas Természeti Értékű Mezőgazdasági Területek (High Nature Value farmland, HNV) program keretében a hazai gyepparkok megújításában is jelentős szerepet fognak játszani.

Kárpáti László

igazgató

Fertő-Hanság Nemzeti Park